

НАУКОВЕ ЖИТТЯ SCIENTIFIC LIFE

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ PROMINENT PERSONALITIES AND SIGNIFICANT EVENTS IN THE FIELD OF FORENSIC SCIENCE

УДК 343.13.343.98"1911-1913"

DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-98

В. М. Чисніков,

доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу науково-інформаційної
та редакційно-видавничої діяльності,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2020-7298>
email: vchisnikov@ukr.net
тел.: +38(097)736-21-00

В. В. Юсупов,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>
email: yusupov1vv@gmail.com
тел.: +38(067)913-73-14

«СПРАВА БЕЙЛІСА» (1911–1913): ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ (до 110-ї річниці судового процесу)

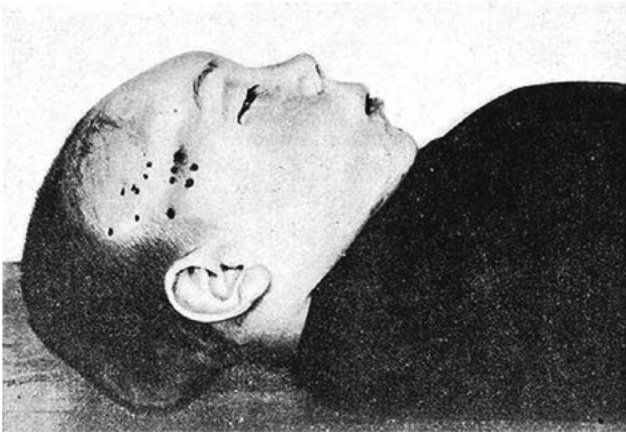
Анотація. Ґрунтуючись на аналізі архівних матеріалів кримінальної справи щодо вбивства Андрія Ющинського, оприлюднених спогадів учасників цього процесу про проведення розшукових заходів, слідчих дій і судового розгляду у «справі Бейліса», у контексті наукового осмислення оперативно-розшукових та криміналістичних аспектів кримінального провадження у зазначеній справі, що становить *мету* цієї статті, розглянуто вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на процес розслідування та судового розгляду справи, висунення версій за фактом виявлення трупа Андрія Ющинського та проведених слідством заходів для їх перевірки, заналізовано негласні заходи, слідчі (розшукові) дії, проведені експертизи у «справі Бейліса», головні положення судового процесу, у якому взяли участь видатні експерти того часу. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети застосовано, зокрема, історико-правовий, історико-порівняльний і біографічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний методи. **Наукова новизна.** На прикладі відомої кримінальної справи (1911–1913 рр.) за фактом убивства тринадцятирічного хлопчика Андрія Ющинського здійснено оперативно-розшуковий і криміналістичний аналіз процесу розслідування та судового розгляду «справи Бейліса», визнаною справою про ритуальне вбивство. **Здобуті результати.** Засвідчено вплив і втручання посадових осіб відомств юстиції, внутрішніх справ та поліції на процес попереднього розслідування вбивства з метою визнання його ритуальним злочином юдеїв. Схарактеризовано версії слідства, висунуті на початковому етапі розслідування: вбивство А. Ющинського вчинено його батьками через особисті неприязні стосунки; вчинення юдеями ритуального вбивства А. Ющинського; убивство А. Ющинського вчинили спільники з банди Віри Чеберяк. Розкрито головні оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, проведені для перевірки висунутих версій. При підтвердженні негласними заходами та слідчими діями третьої версії, на підставі

внутрішньої протидії розслідуванню, до суду було скеровано обвинувачення у вчиненні ритуального вбивства Ющинського євреєм М. Бейлісом. З'ясовано місце і значення висновків судово-медичної, психіатрично-психологічної та ритуальної експертиз у процесі судового доказування. Унаочнено роль відомих криміналістів та судових експертів початку ХХ ст. в дослідженні окремих обставин спричинення Андрію Ющинському насильницької смерті, оголошенні висновків експертів та їх перехресного допиту у суді. З огляду на досліджені речові докази та показання учасників процесу продемонстровано справедливість судового рішення про визнання Менделя Бейліса невинуватим у вчиненні вбивства, водночас визнаного ритуальним.

Ключові слова: вбивство Андрія Ющинського; «справа Бейліса»; оперативно-розшукова діяльність; розслідування злочину; криміналістичний аналіз; судово-медична експертиза; історія розшукової справи; історія криміналістики.

Вступ

У суботу 12 березня 1911 р. тринадцятирічний учень підготовчого класу Софійського (Києво-Софійського) духовного училища Андрій Ющинський зранку вийшов із дому, але назад так і не повернувся. Через вісім днів, 20 березня, його тіло із численними пораненнями знайшли в печері на Лук'янівці в Києві. Судові медики нарахували майже 50 ран.

Зображення колотих ран на трупі Андрія Ющинського

Невдовзі Києвом пішли чутки про ритуальне вбивство (Menzhulin, 2018), вчинене євреями, щоб отримати християнську кров для приготування маці – хліба у вигляді тонких коржів, що випікається за релігійним обрядом до юдейського свята Песах. Ініціаторами таких чуток були члени місцевих чорносотенних та антисемітських організацій.

Кримінальна справа про вбивство А. Ющинського, що набула великого розголосу й за кордоном, у різні періоди привертала увагу світової наукової спільноти (in particular Giffin, 1980; Fleischer, 1992; Weinberg, 2012; Gilbert, 2015; Kieval, 2016; Mehlman, 2016; Menzhulin, 2018). Висвітлювався переважно ритуальний аспект порушеної проблематики, не акцентуючи уваги на оперативно-розшуковому та криміналістичному, що й зумовлює актуальність обраної тематики.

Мета й завдання дослідження

Мета статті полягає в науковому осмисленні оперативно-розшукових та криміналістичних

аспектів кримінального провадження у «справі Бейліса».

Для досягнення цієї мети потрібно виконати такі завдання: виявити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на процес розслідування та судового розгляду «справи Бейліса»; розкрити процес висунення версій за фактом виявлення трупа Андрія Ющинського та проведених слідством заходів для їх перевірки; проаналізувати головні негласні заходи, слідчі (розшукові) дії, проведені експертизи у «справі Бейліса»; розкрити головні положення судового процесу у «справі Бейліса», дослідити участь у ньому видатних експертів того часу.

Виклад основного матеріалу

Кримінальна справа про вбивство А. Ющинського, яку згодом за прізвищем головного обвинуваченого назвали справою Бейліса, набула великого суспільного розголосу, не на жарт збентежила місцеву владу і привернула увагу не тільки представників високопоставлених урядових кіл, а й членів Державної думи. Наприкінці квітня 40 депутатів, які представляли вкрай праві сили, подали запит про надання інформації щодо перебігу розслідування кийського вбивства та прямо звинуватили місцеву адміністрацію у протидії об'єктивному розслідуванню. У депутатському запиті, зокрема, звернулися з вимогою пояснити, які саме заходи уряд передбачає вжити для розслідування та недопущення юдейських ритуальних убивств у майбутньому.

Невдовзі прокурору Київської судової палати Г. Г. Чаплинському з Петербурга надійшла телеграма (*Delo Mendelia Beilisa*, 1999, s. 7): «Доручаю Вашій високоповажності мати особисте спостереження за провадженням слідства про вбивство хлопчика Ющинського. Чекаю на детальні періодичні

Прокурор Київської судової палати Георгій Гаврилович Чаплинський (1865 – після 1917)

повідомлення. Міністр юстиції І. Г. Щегловітов» (переклад наш. – В. Ч. і В. Ю.).

Через кілька днів для посилення контролю за перебігом розслідування до Києва відряджають віце-директора 1-го кримінального департаменту Міністерства юстиції О. В. Лядова.

Зупинімося детальніше на висвітленні питань про учасників розслідування і судового розгляду цієї кримінальної справи.

Розшукову роботу за фактом насильницької смерті А. Ющинського розпочала зовнішня поліція. Труп Андрія знайшли в печері два гімназисти, граючись у хованки. Звістка про це збрала величезний натовп. Люди кинулися до печери. Лише за годину до місця виявлення трупа прийшов городовик Лещенко. Проте він не вжив жодних охоронних заходів, не угамував натовп, допустив потрапляння сторонніх у печеру, де труп дитини переміщували.

Надвечір з'явився старший городовик Осадчий разом з околочним Печорським, людиною огрядною. Оскільки йому важко було проникнути на місце події, шлях розчистили лопатою. Водночас, відповідно, знищили деякі сліди злочину.

У печері околочний зробив детальний огляд, обшукав речі убитого хлопчика. Не чекаючи слідчого, склав протокол, але не оформив його як слід, тому документ у справі не фігурував.

Особу покійного невдовзі було встановлено. Ним виявився тринадцятирічний позашлюбний син міщанки Олександри Приходько Андрій Ющинський.

Зазначимо, що в огляді місця події брав участь і колишній начальник сисного відділення Київської міської поліції Г. М. Рудий.

За словами Рудого, невдовзі після виявлення трупа Ющинського до нього звернулися колишні підлеглі – агенти сисного відділення Падалка і Смоловик із проханням оглянути місце, де знайдено труп хлопчика, дати їм пораду, як знайти винного в убивстві.

Разом із сищиками Георгій Михайлович дістався місця події. Після його ретельного огляду він розпитав Падалку і Смоловика про обставини виявлення трупа Ющинського. Рудого особливо цікавило, чи не знайдено біля трупа слідів крові. Заналізувавши отриману інформацію, він висловив думку, що хлопчика вбили в іншому місці, а потім уже перенесли до печери. І додав, що причи-

Георгій Михайлович Рудий
(1863–1918)

ною вбивства, імовірно, було те, що Ющинський став свідком якогось злочину, а зловмисники його вбили, щоб приховати сліди (*Delo Mendelia Beilisa*, 1999, s. 297).

Судово-медичну експертизу тіла Ющинського проводили кілька разів.

Первинний судово-медичний розтин виконав київський міський лікар П. Н. Карпинський 22 березня, проте, як виявилось надалі, поверхово і не без певних помилок. Для їх усунення повторний розтин і судово-медичну експертизу 26 березня 1911 р. проводили професор кафедри судової медицини Київського університету М. О. Оболонський і прозектор при цій самій кафедрі М. М. Туфанов, який із 1913 р. працював експертом першої в Україні державної судово-експертної установи – Київського кабінету науково-судової експертизи (нині – Київський науково-дослідний інститут судових експертиз).

При цьому виконано фотографування трупа і окремих частин тіла, взято необхідні зразки та біологічний матеріал для експертизи, проведено низку хіміко-мікроскопічних досліджень. Для судово-медичного експерименту М. М. Туфанов придбав швайку зі зламаними вістрями та загостреною однією її частиною. Така швайка підійшла до всіх ран на трупі А. Ющинського.

Повторний розтин відбувся у присутності судового слідчого Київського окружного

Прозектор при кафедрі
судової медицини
Київського університету
Микола Миколайович
Туфанов
(1858–1926)

Професор кафедри судової
медицини Київського
університету
Микола Олександрович
Оболонський
(1858–1913)

суду в особливо важливих справах Фененка, а також двох понятих. У Ющинського «взяли» відбитки пальців рук. Наступного дня, 27 березня 1911 р., слідчий Фененко з професором М. О. Оболонським і прозектором М. М. Туфановим у кабінеті судової медицини провели огляд частин трупа хлопця, які вилучили під час розтину його тіла, та огляд речових доказів. Ці слідчі дії оформили протоколом.

Слідчий М. Машкевич перед завершенням попереднього слідства допитав М. О. Оболонського і М. М. Туфанова як експертів. Невдовзі професор Оболонський помирає і замість нього до кримінальної справи залучають професора судової медицини Військово-медичної академії і Санкт-Петербурзького університету, члена Медичної ради Д. П. Косоротова.

Варто зазначити, що того часу експерти, які проводили судово-медичні експертизи, могли робити мікроскопічні дослідження речових доказів, пов'язаних зі справою (Yusupov, 2018, s. 236). Серед виявлених речових доказів були шматки глини і одяг, просякнуті кров'ю, тому М. О. Оболонський і М. М. Туфанов провели їх хіміко-мікроскопічне дослідження. Це дозволило під час судового розгляду «справи Бейліса» судово-медичному експерту Д. П. Косоротову надати категоричний висновок про те, що просякнута кров'ю глина, виявлена на куртці Ющинського, була на місці вчинення злочину, а не в будь-якому іншому місці. Решта експертів погодилися з таким висновком.

У попередньому слідстві у справі про вбивство Ющинського брали участь дільничний судовий слідчий Медведев, судовий слідчий в особливо важливих справах Київського окружного суду В. І. Фененко, судовий слідчий в особливо важливих справах Санкт-Петербурзького окружного суду Н. А. Машкевич.

Розшук здійснювали чиновник з особливих доручень Санкт-Петербурзької сиссної поліції М. П. Кунцевич, начальник Київського сиссного відділення Є. Ф. Міщук, колишній начальник цього відділення М. О. Красовський, агенти сиссної поліції Поліщук, Вигранов, Падалка, Смоловик, наглядачі Клейн та Кириченко, а також жандармський підполковник П. А. Іванов.

Попереднім слідством і розшуком у справі керував за вказівкою міністра юстиції І. Г. Щегловітова прокурор Київської судової палати Г. Г. Чаплинський, який виявився пішаком провокації, що задумали міністр внутрішніх справ М. М. Маклаков і міністр юстиції І. Г. Щегловітов. Коли було знайдено труп Ющинського, представники «правих сил», не розібравшись, одразу оголосили, що перед ними факт ритуального вбивства євреями християнського хлопчика. «Ударною силою» правих чорносотенців стали Маклаков і Щегловітов, які і «створили» антисемітську справу.

Перед київською жандармською поліцією Чаплинський поставив завдання знайти справжніх убивць, а перед судовим відомством – інсценувати ритуальний процес. Сискне відділення мало «виявити» злочинців-євреїв. Знайти справжніх убивць потрібно було з таких причин. По-перше, Чаплинський боявся, що Міністерство юстиції

змінить свою позицію і відмовиться від постановки ритуального процесу. Тоді перед судом мають постати справжні вбивці, а отже їх треба встановити. По-друге, для роботи з інсценування ритуального характеру злочину не завадило б володіти справжньою картиною вбивства.

Розшук проводився аж до 7 травня 1911 р. під керівництвом начальника київського сиссного відділення Є. Ф. Міщука.

У квітні на допомогу Міщuku за розпорядженням Департаменту поліції до Києва відрядили групу працівників Санкт-Петербурзької сиссної поліції, яку очолив чиновник з особливих доручень М. П. Кунцевич. Перебували вони в Києві майже місяць, а на початку травня повернулися до Петербурга. Чаплинський їхніми здобутками залишився незадоволений. Архівні матеріали не зберегли результатів роботи групи Кунцевича, але з великою часткою впевненості можна сказати, що версію про ритуальне вбивство вона не підтримала.

Міщук, виявляючи принциповість, не поспішав шукати вбивць-євреїв. Він перевіряв версію про вбивство Ющинського його матір'ю та отчимом, оскільки з'ясувалося, що їхні стосунки з хлопчиком були напруженими. Олександрю і Луку Приходьків, батьків убитого, 24 березня заарештували. Потім чини сиссного відділення на їхній квартирі провели обшук. Сищики відокремили від стіни сім шматків штукатурки з темно-бурими плямами. Для дослідження також взяли спідницю і кофту Олександри Приходько та робочу блузу Луки Приходька. Під час хіміко-мікроскопічного дослідження з'ясувалося, що сліди крові на стінах і речах відсутні. Слідство також встановило, що Лука Приходько в день убивства, 12 березня, безвідлучно вдень і вночі перебував на роботі, в палітурній майстерні. На початку квітня 1911 р. подружжя Приходьків звільнили з-під варті.

Надалі Міщук спрямував розшук у кількох напрямках, не відкидаючи й можливості вбивства на ритуальному підґрунті. Проте невдовзі переконався, що вбивство Ющинського вчинили кримінальні злочинці. За допомогою негласних розшукових дій Міщук вийшов на знайому сім'ю Приходьків – утримувачку злодійського притону Віру Чеберяк і вирішив її заарештувати, але викликав цим незадоволення прокурора Чаплинського.

Будинок родини Чеберяк

Микола Олександрович
Красовський,
колишній начальник
Київської сисної поліції

У справі Ющинського працював також пристав Сквирського повіту Микола Олександрович Красовський.

В останніх числах травня від прокурора окружного суду на ім'я губернатора надійшло повідомлення про те, що він, через небажані конфліктні ситуації, що трапляються між двома службами, вважає за потрібне призупинити діяльність чинів сис-

ної поліції у справі Ющинського, визнавши кориснішою роботу жандармського підполковника Іванова. До того ж Чаплинський, не сподіваючись, що Міщук підтримає його версію про ритуальне вбивство, долучив до неофіційного розслідування представника молодіжної чорносотенної організації «Двоголовий орел» В. С. Голубева, який висловив свою впевненість щодо винуватості саме Менделя Бейліса. Голубев заважав діяльності чинів поліції, руйнував їхні плани, припускався найнепрстойніших прийомів для виявлення та «налаштування» свідків (залякував, сполював горілкою, обіцяв усілякі вигоди).

Загалом попереднє слідство у справі про вбивство А. Ющинського тривало понад два роки. Сам судовий процес розпочався 8 жовтня, а закінчився 10 листопада 1913 р.

У своїх показаннях, що містяться в матеріалах кримінальної справи (*Delo Mendelia Beilisa*, 1999, s. 301), поліцейський пристав М. О. Красовський зазначив: «...У 1911 р. я був приставом 3-го табору Сквирського повіту Київської губернії. З місця служіння мене викликано телеграмою в м. Київ, і тут віце-директором департаменту Міністерства юстиції Лядовим і прокурором Київської судової палати Чаплинським мені було доручено провадження розшуків у справі про вбивство хлопчика Андрія Ющинського. Щодо здобутих мною даних я щосуботи доповідав Чаплинському. Шляхом розшуків я переконався, що вбивство Ющинського було вчинено злочинською організацією на чолі з Вірою Чеберяк. Коли я доповідав про це Чаплинському, то він проігнорував зібраний мною в цьому напрямі матеріал і висловив свою думку про те, що вбивство Ющинського було скоєно євреями з ритуальною метою, і вимагав проведення розшуків саме для підкріплення цієї версії. За дорученням Чаплинського мною було організовано «стеження» за всіма особами, які мешкають

у садибі заводу Зайцева, зокрема й за Менделем Бейлісом, а також і за всіма київськими «різьбленими» – євреями, проте це «стеження» жодних даних, що свідчать про причетність цих осіб до вбивства Ющинського, не дало. Коли я доповідав про це Чаплинському і разом з тим повідомляв здобуті мною дані проти злочинської організації, то Чаплинський, мабуть, був невдоволений цим і одного разу сказав мені: «Ви мені краще розповіли б, яким чином було доставлено з містечка Буян (в Австрії) посуд для закачування крові».

Згодом переконавшись, що Віра Чеберяк впливає на свідків і в такий спосіб перешкоджає проведенню розшуків, я вважав за необхідне ізолювати її, і в порядку дізнання затримав Чеберяк у червні 1911 р. Однак незабаром мав звільнити її відповідно до письмового розпорядження прокурора окружного суду, заснованого на розпорядженні прокурора судової палати Чаплинського. У липні того самого року я знову вважав за необхідне затримати Віру Чеберяк, але знову було аналогічне першому розпорядженню про її звільнення. Того ж липня за розпорядженням Чаплинського був заарештований Мендель Бейліс. Річ у тім, що 37-літній Менахем Мендель Бейліс (1874–1934) проживав і працював поблизу місця виявлення трупа Ющинського.

Оскільки арешт Бейліса був зроблений за підозрою в убивстві Ющинського і розшуковими заходами проти Бейліса не здобуто жодних доказів, то я вважав, що цей арешт є перешкодою для подальшої розшукової роботи, і в цьому сенсі зробив доповідь Чаплинському. Чаплинський поставився явно недовіркою до висловлених мною міркувань і залишився мною незадоволеним...» (переклад наш. – В. Ч. і В. Ю.).

Далі зупинімося на деяких методах розслідування «справи Бейліса», які, за словами одного із сучасних авторів (Chisnikov, 2006, s. 45), гідні того, щоб увійти до історії криміналістики.

Безумовно, у «справі Бейліса» Микола Олександрович Красовський показав себе не тільки досвідченим оперативником, а й умілим криміналістом. Вивчаючи матеріали кримінальної справи, він звернув увагу на те, що на одязі вбитого було виявлено шматочки прилиплої глини. Розшукуєць звернувся на метеорологічну станцію обсерваторії з проханням надати відомості про стан погоди з

Менахем Мендель Бейліс
(1874–1934)

11 по 20 березня, тобто на час убивства та виявлення трупа. За метеоданими, цими днями стояв мороз і лише 16 та 19 березня була відлига. Отже, робить висновок Красовський, оскільки глина була м'якою лише у відлигу, саме тоді, відповідно до виявлених слідів на одязі вбитого Ющинського, труп перемістили в печеру.

М. Бейліс під вартою

Далі він самостійно проводить такий експеримент. В училищі, де навчався Ющинський, Красовський дізнається, з якого матеріалу пошили учням курточки. Потім купує такий самий матеріал у магазині та наносить на тканину проби глини, узяті в печері та в садибі Зайцева, де служив прикажчиком М. Бейліс. Виявилося, що «зайцівська» глина швидко обсыпається, оскільки містить у своєму складі значні домішки піску, а «печерна» навпаки – так міцно присихає, що її необхідно віддирати.

Ще один момент. У матеріалах кримінальної справи були відомості, що в тужурці вбитого хлопчика лежала ганчірка, де було видно чіткі сліди взуття з характерним рисунком – «ялинкою», залишені дорогими калошами, виготовленими фірмою «Колумб». Під час обшуку в квартирі Бейліса Красовський виявив одну пару калош господаря і, коли їх оглядав, побачив на старих підошвах тавро фірми «Провідник». Цей факт ще раз переконав детектива у невинуватості Бейліса.

Відпрацьовуючи версію ритуального вбивства, Микола Олександрович ознайомився з результатами судово-медичної експертизи. У ній стверджувалося, що вбивця Ющинського був досвідченим різником (хірургом, м'ясником тощо). Розшукуєць встановив 16 різників із навколишньої місцевості та перевірів кожного. Виявилося, що жоден із них до вбивства не причетний.

Вершиною оперативної майстерності Красовського у «справі Бейліса» можна вважати проведеною ним агентурну розробку підозрюваних у вбивстві членів злочинської банди Віри Чеберяк – Васька Рудого (Іван Латишев), Бойка (Борис Рудзінський), а також її брата Пліса (Петро Синга-

євський). Саме вони виявилися безпосередніми вбивцями Андрія Ющинського, якого запідозрили у зраді. Завдяки вміло проведеній оперативній комбінації Красовському вдалося впровадити своїх агентів (С. Махаліна та раніше судимого «авторитета» злочинного світу А. Караєва) в оточення Петра Сингаєвського (Пліса). Незабаром агенти дізналися від членів банди не лише про злочин, що вони його вчинили, а й докладно про обставини вбивства. Характерно, що фігурантів розроблювали як «на волі», так і внутрішньокамерно (Chisnikov, 2006, s. 46).

Зображення Віри Чеберяк, Івана Латишева (Васька Рудого), Бориса Рудзінського (Бойка), Петра Сингаєвського (Пліса)

Звернімося знову до матеріалів кримінальної справи, а саме до показань М. О. Красовського (*Delo Mendelia Beilisa*, 1999, s. 363): «...Визнаючи, що за такого стану речей я не міг принести користі своїми розшуками, я подав рапорт прокурору окружного суду, просячи звільнити мене від виконання покладених на мене доручень... Унаслідок мого рапорту я був звільнений від здійснення розшукових заходів у справі про вбивство Ющинського, але відразу ж з боку прокурора судової палати почався проти мене «тиск». Спочатку я був усунений із посади пристава 3-го табору Сквирського повіту, а потім проти мене послідовно було порушено сім чи вісім кримінальних справ за обвинуваченням у різних злочинах за посадою. Деякі з порушених проти мене справ були припинені Київським губернським правлінням, а за іншими я був судимий, причому в усіх справах, за винятком однієї, я був виправданий. І тільки в одній справі мені було оголошено за вироком суду догану... Вже з початком судового розгляду справи Бейліса я продовжував розшуки у справі про вбивство Ющинського, і мені частково в Києві, а частково в Америці, де я провів кінець 1913 року і першу половину 1914 року, вдалося зібрати дані, що цілком викривають у вбивстві злочинську організацію на чолі з Вірою Чеберяк...» (переклад наш. – В. Ч. і В. Ю.).

Упродовж судового процесу над обвинуваченим Менделем Бейлісом, який почався 8 жовтня 1913 р., у суді допитано учасників справи, вислухано обізнаних осіб (судових експертів), досліджено речові докази. Зокрема, розглянуто висновок судово-медичної експертизи трупа А. Ющинського, для вирішення якої поставлено

23 запитання. Відповіді на них оголошено під час дослідження доказів у судовому засіданні. Серед запитань такі: Чи всі виявлені на трупі Андрія Ющинського ушкодження були завдані йому прижиттєво? Які з цих ушкоджень є безумовно смертельними? Які саме ушкодження безпосередньо були причиною смерті Ющинського? У якій послідовності завдавали Ющинському ушкодження? Який проміжок часу між першими ранами і смертю? Яким знаряддям завдано Ющинському ушкодження – тим самим або різними і чи могли бути таким знаряддям швайки, що фігурують у справі? Чи супроводжувалося спричинення смерті Ющинському болісними стражданнями? Чи супроводжувалося спричинення смерті Ющинському знекровленням його тіла? Чи дозволяють дані судово-медичного розтину вважати підставою настання смерті Ющинського його знекровлення? Чи є підстави вважати, що як характер, так і розміщення ушкоджень дали змогу в найзручніший спосіб отримати кров потерпілого? Яка приблизно кількість крові витікла з тіла Ющинського і яка приблизно кількість крові опинилася на білизні та його одязі? Чи були руки Ющинського зв'язані прижиттєво або посмертно? Через який час після вживання їжі настала смерть Ющинського? Чи принесено труп у печеру, де він був виявлений, і якщо так, що є підставою такого висновку? Через який приблизно час після настання смерті труп Ющинського було перенесено в печеру, якщо вбивство вчинено в іншому місці? Коли і за яких обставин могли утворитися на куртці вбитого глиняні забруднення і кров'яні плями, що були предметом хіміко-мікроскопічного дослідження? (Zamyslovskii, 2006, s. 222–237).

За допомогою судово-медичної експертизи встановлено такі головні обставини:

1) знаряддя злочину – швайка. Вістря швайки загострено, що надало їй колюче-різальних властивостей. Таке знаряддя зручніше використовувати для пробиття артерій і судин із метою викачування крові. Під час судового розгляду доводилося, що саме такий інструмент для завдання ушкоджень і знекровлення тіла Ющинського було обрано, оскільки відповідно до юдейських канонів кров, отриману від проколів, на відміну від різаних ран, можна використовувати в ритуалах;

2) у ділянці правої скроні Ющинському завдано 13 ран. Прозектор Туфанов зробив фотографію цих ран, потім вирізав відповідний клапоть шкіри і ретельно його препарував (що дозволило послуговуватися цим речовим доказом безпосередньо під час судового розгляду). Згідно з висновками іншої експертизи число «13» має ритуальне значення для юдеїв. Саме цьому числу і відповідає слово «екад», яким кожен єврей має закінчувати молитву перед смертю;

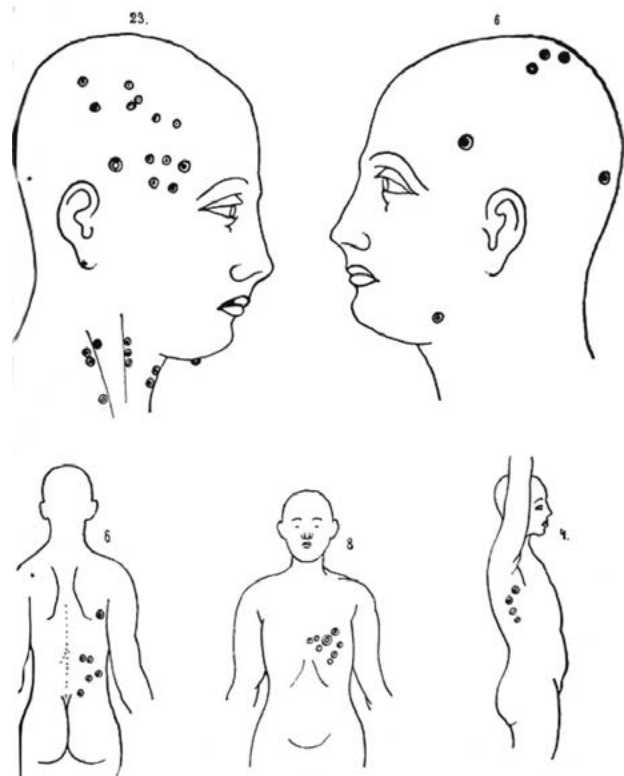

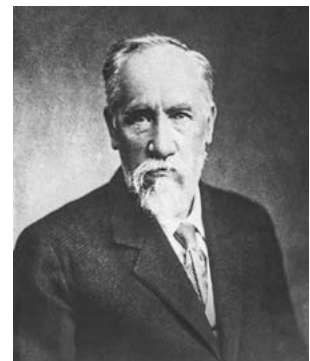
Схема ушкоджень, виявлених на трупі Андрія Ющинського

3) Ющинського вбивали з особливою жорстокістю – всього йому завдано 47 ран. Між завданням ушкоджень в ділянку голови та шиї, а потім у тулуб був проміжок часу. Загалом знущання над малолітнім Андрієм тривало 15 хв, у цей час здійснювалося його обезкровлення;

4) із трупа Ющинського було випущено не менше ніж половину, а то й 2/3 крові, а саме – від п'яти до п'яти з половиною стаканів.

У судовому засіданні судово-медичні експерти сторони обвинувачення і сторони захисту висловлювалися щодо відповідей на поставлені запитання. За деякими обидві сторони дійшли згоди, а за окремим наполягали на протилежних висновках. Зокрема, наріжним каменем між експертами постали запитання про знекровлення Ющинського. Відповіді щодо цих обставин прямо впливали на з'ясування, чи було вбивство Ющинського ритуальним.

На попередньому слідстві проведено й психіатрично-психологічну експертизу, яку 8 травня 1911 р. виконав професор кафедри психіатрії Київського університету І. О. Сікорський.

Професор кафедри психіатрії Київського університету Іван Олексійович Сікорський (1842–1919)

У судовому засіданні щодо цієї експертизи виступав Сікорський, сторона захисту запросила двох альтернативних експертів-психіатрів: професора В. М. Бехтерева та професора О. І. Карпинського.

На вирішення психіатрично-психологічної експертизи поставлено вісім запитань. Тільки щодо двох із них експерти дійшли єдиної думки, а щодо інших шести висловили повні розбіжності. Зокрема, негативну відповідь на запитання: Чи могло вбивство Ющинського бути вчинено душевнохворим? і Чи допустимо вважати, що вбивство Ющинського вчинено на підґрунті сексуального збочення? надали експерти обох сторін.

Водночас експерти-психіатри наполягали на протилежних позиціях щодо таких запитань: 1) Чи містять дані розтину трупа Ющинського і судово-медичної експертизи будь-які обставини, що свідчать про мету та наміри, якими керувалися вбивці Ющинського? 2) Чи свідчить характер ушкоджень, кількість їх та розміщення на трупі Ющинського про планомірність дій убивць? 3) Чи наявні в даних розтину трупа і судово-медичної експертизи відомості про належність убивць до певної професії? 4) Чи можливо за характером ушкоджень, спричинених Ющинському, надати якісь припущення щодо національності вбивці? 5) Чи могло бути спричинено вбивство Ющинського зі спонукань релігійної несамовитості? 6) Чи завдано ушкодження Ющинському обізваною і такою, якій непритаманні хвилювання від спричинення відповідних ушкоджень, особою?

У своєму висновку І. О. Сікорський доводив, що вбивство Андрія Ющинського є ритуальним злочином юдеїв; В. М. Бехтерев та О. І. Карпинський – заперечували це.

Тому для з'ясування, чи вчинено вбивство Ющинського з ритуальною метою, у суді відбулася третя – ритуальна експертиза (були допитані теологи, фахівці з юдейської релігії, які давали висновки на попередньому слідстві та під час судового розгляду).

Ритуальна експертиза стала найбільш неоднозначною і такою, що привернула увагу майже всіх, хто цікавився цією справою. На попередньому слідстві «богословське» дослідження проводив ксьондз канонік Джастін Пранайтіс (1861–1917), він же виступав у суді і був допитаний сторонами процесу.

Ксьондз канонік
Джастін Пранайтіс
(1861–1917)

Його опонентами в суді були фахівці зі сторони захисту професор Санкт-Петербурзької духовної академії по кафедрі єврейської мови та біблійної археології І. Г. Троїцький (також був допитаний як експерт під час попереднього слідства), професор Санкт-Петербурзького університету П. К. Коковцов, професор Ніжинського інституту П. В. Тихомиров, а також московський рабин Я. Мазе (експерт із питань релігійного руху хасидів).

Джастін Пранайтіс, магістр богослов'я, мав досвід викладання єврейської мови в Імператорській Римо-католицькій духовній академії в Санкт-Петербурзі, був автором книг з історії юдаїзму. На момент провадження у кримінальній справі щодо вбивства А. Ющинського Пранайтіс працював куратором усіх католицьких церков Туркестанського краю, що прирівнювалося до посади єпископа.

Одним із запитань, яке з'ясувалося ритуальною експертизою, було: «Чи дозволяє єврейський релігійний закон вживати людську (не єврейську і, зокрема, християнську) кров із релігійною або будь-якою іншою метою?». Щоб дати відповідь на це запитання, Пранайтіс проаналізував, чи допустимо під кутом зору єврейського віровчення вбивство євреями неєврея взагалі і християнина зокрема, і як до такого вбивства «ставиться» єврейський релігійний закон. Для відповіді на ці запитання канонік проаналізував термінологію, яка вживається в історичних книгах євреїв, дійшовши висновку, що такі вбивства можливі і в деяких випадках вони навіть можуть заохочуватися (Zamyslovskii, 2006, s. 330–332). Наводячи вислови з різних історичних джерел, Пранайтіс також стверджував, що вбивству неєврея, зокрема християнина, надається характер жертвоприношення, тобто ритуальний характер (Zamyslovskii, 2006, s. 338). Інші висновки ксьондза Пранайтіса: єврейський релігійний закон надає крові взагалі і людській зокрема велике значення – символічне, магічне та лікувальне. Він допускав вживання юдеями крові навіть в їжу.

Загальний висновок ритуальної експертизи Джастіна Пранайтіса: вбивство Андрія Ющинського в Києві за своїм характером, обстановкою, відсутністю явних мотивів, способом завдання ушкоджень знаряддям злочину, характером і численними ушкодженнями, які мають характер катування і мучення, розміщенням цих ушкоджень на тілі жертви, знекровленням жертви, відсутністю майже всієї крові, що витекла з трупа, як на одязі, так і на місці виявлення тіла Ющинського, часом вчинення вбивства (напередодні єврейської Пасхи) має всі характерні ознаки типового ритуального вбивства (Zamyslovskii, 2006, s. 351–352).

У суді також був допитаний експерт сторуни захисту з питань богослів'я І. Г. Троїцький. До його висловлювань доєдналися П. К. Коковцов, П. В. Тихомиров і рабин Я. Мазе. Сутність наданих показань цих експертів зводилася до того, що за Талмудом вживання євреями людської крові взагалі і крові християн зокрема з ритуальною метою недопустимо. Євреї після руйнування їхнього храму в Єрусалимі (70 р. н. е.) криваві жертвоприношення припинили. Відповідно до юдейського закону без жертвовника і храму не можуть приноситися жертви. Вживання людської крові в їжу у євреїв, як і вбивство людини, заборонено. Також було зазначено, що хасидизм не є сектою, це напрям юдаїзму, у якому духовні інтереси євреїв переносяться в їхній внутрішній настрій, внутрішній світ. Рабин Мазе, доєднавшись до висновків попередніх експертів, наголосив на перевагах Талмуда, лагідності і толерантності його вчення.

Загальна картина засідання суду у «справі Бейліса»

Богословсько-догматичний аналіз різних письмових джерел і традицій юдеїв здійснювався паралельно з історико-юридичним дослідженням, коли експертів Дж. Пранайтиса, І. Г. Троїцького, П. К. Коковцова, П. В. Тихомирова і Я. Мазе допитували учасники судового процесу.

У «справі Бейліса» досліджено значну кількість доказів, допитано свідків, вислухано адвокатів обвинуваченого і прокурорів.

Вирок суду

«Справу Бейліса» мав вирішити суд присяжних.

До складу присяжних увійшли українці та росіяни, які мали відповісти на два запитання: «Чи було вбивство Андрія Ющинського ритуальним?», «Чи винний у його вчиненні Бейліс?». У результаті судового процесу, зважаючи на думки присяжних, суд виніс таке рішення: «Ритуальність убивства А. Ющинського доведено. Менделя Бейліса звільнити через недостатність доказів його причетності до вбивства» (Zamyslovskii, 2006, s. 424).

Такий вирок не задовольнив повною мірою жодну зі сторін процесу.

Зображення роботи присяжних у «справі Бейліса»

«Після виправдувального вироку чорносотенці стали погрожувати Менделю Бейлісу розправою і він, побоюючись за своє життя, разом із сім'єю покинув Російську імперію (1914 р.)» (Chysnikov, 2009, s. 58–59). Оселився в Палестині, а 1920 р. переїхав до США. Там він і написав мемуари «Історія моїх страждань» (1926 р.) мовою їдиш (Haukman, 2018, Veresen 24). Прожив 60 років, помер і був похований у Нью-Йорку.

Наукова новизна

На прикладі відомої кримінальної справи (1911–1913 рр.) за фактом убивства тринадцятирічного хлопчика Андрія Ющинського здійснено оперативно-розшуковий і криміналістичний аналіз процесу розслідування та судового розгляду «справи Бейліса», визнаної справою про ритуальне вбивство.

Висновки

На підставі аналізу архівних матеріалів кримінальної справи про вбивство Андрія Ющинського, оприлюднених спогадів учасників цього процесу про проведення розшукових заходів, слідчих дій та судового розгляду у «справі Бейліса», засвідчено вплив і втручання посадових осіб відомств юстиції, внутрішніх справ та поліції на процес попереднього розслідування вбивства з метою визнання його ритуальним злочином юдеїв. Схарактеризовано версії слідства, висунуті на початковому етапі розслідування: 1) убивство А. Ющинського вчинено його батьками через особисті неприязні стосунки; 2) вчинення юдеями ритуального вбивства А. Ющинського; 3) убивство А. Ющинського вчинили спільники з банди Віри Чеберяк. Розкрито головні оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, проведені для перевірки висунутих версій. При підтвердженні негласними заходами та слідчими діями третьої версії, на підставі вчиненої внутрішньої протидії розслідуванню, до суду було скеровано обвинувачення у вчиненні ритуального

вбивства Ющинського євреєм М. Бейлісом. Розкрито головні положення судового процесу у «справі Бейліса», зокрема досліджено місце і значення висновків судово-медичної, психіатрично-психологічної та ритуальної експертиз у процесі судового доказування. Висвітлено роль відомих криміналістів і судових експертів початку ХХ ст. у дослідженні окремих обставин спричинення насильницької смерті Андрію Ющинському, оголошенні висновків експертів та їх перехресного допиту в суді. Зважаючи на досліджені речові докази та показання учасників процесу, продемонстровано справедливість судового рішення про визнання

Менделя Бейліса невинуватим у вчиненні вбивства, водночас визнаного ритуальним.

Перспективним є комплексний аналіз нормативних документів, архівних матеріалів справ та оприлюдненої біобібліографічної інформації для об'єктивного аналізу судових процесів у різні історичні періоди в різних державах.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] *Delo Mendelia Beilisa. Materialy Chrezvychnoi sledstvennoi komissii Vremennogo pravitelstva o sudebnom protsesse 1913 g. po obvineniiu v ritualnom ubiistve.* (1999). SPb.: Dmitrii Bulanin. 393 s. [in Russian].
- [2] Chisnikov, V. (2006). Nachalnik petliurovskoi ChK. *V mire spetssluzhb.* Kiev. S. 41–49 [in Russian].
- [3] Chysnikov, V. (2009). Beilisa protses. U Ye. M. Moiseiev, V. Ya. Tatsii, & Yu. S. Shemshuchenko (Red.). *Mizhnarodna politseiska entsyklopediia: u 8 t.* (T. V. Kryminalno-protsesualna ta kryminalistychna diialnist politseyskykh orhanizatsii, s. 58–59). Kyiv [in Ukrainian].
- [4] Fleischer, L. (1992). The cases of Alfred Dreyfus, Mendel Beilis, and Leo Frank. *Crim Law Forum*, 3, 317–325. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01096205>
- [5] Giffin, F. C. (1980). American Reactions to the Beilis Case Frederick C. Giffin. *Social Science*, 55(2), 89–93. <http://www.jstor.org/stable/41886517>
- [6] Gilbert, G. (2015). [Review of *Blood Libel in Late Imperial Russia: The Ritual Murder Trial of Mendel Beilis*, by Weinberg, Robert.]. *The Slavonic and East European Review*, 93(3), 567–568. DOI: <https://doi.org/10.5699/slaveastorev2.93.3.0567>
- [7] Haukhman, M. (2018, Veresen 24). Sprava Beilisa. *Tsei den v istorii* [in Ukrainian]. <https://www.jnsm.com.ua/h/1008Q/>
- [8] Kieval, H. (2016). Edmund Levin. A Child of Christian Blood: Murder and Conspiracy in Tsarist Russia: The Beilis Blood Libel. New York: Schocken, 2014. 377 pp. – Robert Weinberg. *Blood Libel in Late Imperial Russia: The Ritual Murder Trial of Mendel Beilis*. Bloomington: Indiana University Press, 2014. 188 pp. *AJS Review*, 40(1), 145–149. DOI: 10.1017/S0364009416000088
- [9] Menzhulin, V. I. (2018). Na shliakhu do khrystyiansko-yudeiskoho dialohu: za materialamy publikatsii u zhurnali «Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii» (1860–1917). *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihieznavstvo*, 1, 65–78 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-16781141919>
- [10] Mehlman, J. (2016). Dreyfus/Beilis/History/Literature: Notes Toward a Memoir. *Law & Literature*, 28(1), 3–9. DOI: <https://doi.org/10.1080/1535685x.2015.1110381>
- [11] Weinberg, R. (2012). The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*, 26(3–4), 275–285. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10835-012-9166-2>
- [12] Yusupov, V. V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX–XXI stolittiakh: monohrafiia*. Kyiv: Maslakov. 556 s. [in Ukrainian].
- [13] Zamylovskii, G. (2006). *Ubiistvo Andriushi Iushchinskogo: Ist. pamiatka: Repryntne vyd.*: Kyiv: MAUP. 536 s. [in Russian].

Список використаних джерел

- [1] Дело Менделя Бейлиса. Материалы Чрезвычайной следственной комиссии Временного правительства о судебном процессе 1913 г. по обвинению в ритуальном убийстве. СПб. : Дмитрий Буланин, 1999. 393 с.
- [2] Чисников В. Начальник петлюровской ЧК. *В мире спецслужб.* Киев, 2006. С. 41–49.
- [3] Чисніков В. Бейліса процес. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 8 т. Т. V. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій / за ред.: Є. М. Моїсеєва, В. Я. Тація, Ю. С. Шемшученка. Київ : 2009. С. 58–59.
- [4] Fleischer L. The cases of Alfred Dreyfus, Mendel Beilis, and Leo Frank. *Crim Law Forum*. 1992. No 3. P. 317–325. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01096205>
- [5] Giffin F. C. American Reactions to the Beilis Case Frederick C. Giffin. *Social Science*. 1980. No. 55(2). P. 89–93. URL: <http://www.jstor.org/stable/41886517>
- [6] Gilbert G. [Review of *Blood Libel in Late Imperial Russia: The Ritual Murder Trial of Mendel Beilis*, by Weinberg, Robert.]. *The Slavonic and East European Review*. 2015. No 93(3). P. 567–568.

DOI: <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.93.3.0567>

- [7] Гаухман М. Справа Бейліса. *Цей день в історії*. 2018. 24 верес.
URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1008Q/>
- [8] Kieval H. Edmund Levin. A Child of Christian Blood: Murder and Conspiracy in Tsarist Russia: The Beilis Blood Libel. New York : Schocken, 2014. 377 pp. – Robert Weinberg. Blood Libel in Late Imperial Russia: The Ritual Murder Trial of Mendel Beilis. Bloomington : Indiana University Press, 2014. 188 pp. *AJS Review*. 2016. No 40(1). P. 145–149.
DOI: 10.1017/S0364009416000088
- [9] Менжулін В. І. На шляху до християнсько-юдейського діалогу: за матеріалами публікацій у журналі «Труды Киевской духовной академии» (1860–1917). *Наукові записки НАУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2018. № 1. С. 65–78.
DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-16781141919>
- [10] Mehlman J. Dreyfus/Beilis/History/Literature: Notes Toward a Memoir. *Law & Literature*. 2016. No 28(1). P. 3–9.
DOI: <https://doi.org/10.1080/1535685x.2015.1110381>
- [11] Weinberg R. The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*. 2012. No 26(3–4). P. 275–285.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10835-012-9166-2>
- [12] Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 556 с.
- [13] Замысловский Г. Убийство Андриуши Ющинского : Ист. пам'ятка : Репринтне вид. Київ : МАУП, 2006. 536 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2023

V. Chysnikov,

Dr. Sc. (Law), Associate Professor,

Chief Researcher

Department of Scientific and Information

and Editorial and Publishing Activities,

State Research Institute,

MIA of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2020-7298>

email: vchisnikov@ukr.net

phone: +38(097)736-21-00

V. Yusupov,

Dr. Sc. (Law), Professor,

Leading Researcher of the Forensic Support

and Examination Department,

Educational Scientific Institute No 2,

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

email: yusupov1vv@gmail.com

phone: +38(067)913-73-14

**"THE BAILIS CASE" (1911–1913):
OPERATIONAL, INVESTIGATIVE AND FORENSIC ANALYSIS
(to the 110th anniversary of the trial)**

Abstract. Based on the analysis of the archival materials of the criminal case regarding the murder of Andrii Yushchynskyi, the published memories of the participants in this process about the conduct of investigative activities, investigative actions and the trial in the «Bailis case», in the context of a scientific understanding of the operative-investigative and forensic aspects of the criminal proceedings in the specified case, that is the *purpose* of this article. The influence of external and internal factors on the process of the investigation and trial of the case, the proposed versions of the discovery of the corpse of Andrii Yushchynskyi and the measures taken by the investigation to verify them were considered, covert measures, investigative (search) actions were analyzed, examinations were carried out in the «Bailis case», the main provisions trial, in which prominent experts of that time took part. **Methodology.** Historical-legal, historical-comparative and biographical, comparative-legal, formal-legal methods were used to achieve the goal. **Scientific novelty.** On the example of a well-known criminal case (1911–1913) based on the fact of the murder of a thirteen-year-old boy Andrii Yushchynskyi, an operational investigative and forensic analysis of the process of investigation and trial of the «Bailis case», recognized as a case of ritual murder, was carried out. **Results.** The influence and intervention of officials of the departments of justice, internal affairs and the police on the process of the preliminary investigation of the murder with the aim of recognizing it as a ritual crime against the Jews has been proven. The versions of the investigation put forward at the initial stage of the investigation are characterized: the murder of A. Yushchynskyi was committed by his parents due to personal hostility; Jews committing the ritual murder of A. Yushchynskyi; accomplices from Vira Cheberiak's gang committed the murder of A. Yushchynskyi. The main operational and investigative measures and investigative actions carried out to verify the proposed versions are disclosed. When the third version was confirmed by secret measures and investigative actions, on the basis of internal opposition to the investigation, the accusation of the ritual murder of Yushchynskyi by the Jew M. Beilis was sent to the court. The place and significance of the conclusions of forensic medical, psychiatric, psychological and ritual expertise in the process of forensic evidence is clarified. The role of well-known criminologists and forensic experts at the beginning of the 20th century is visualized in the investigation of individual circumstances of the violent death of Andrii Yushchynskyi, the announcement of experts' conclusions and their cross-examination in court. Taking into account the material evidence examined and the testimony of the trial participants, the justice of the court decision declaring Mendel Baylis innocent of the murder, which was recognized as ritualistic, was demonstrated.

Keywords: the murder of Andrii Yushchynskyi; «Bailis case»; investigative activity; crime investigation; forensic analysis; forensic medical expertise; the history of the investigation; history of criminalistic.